

LEV TOLSTOY IJODIDA PSIXOLOGIK REALIZM VA QALB DIALEKTIKASI

Abdullayeva Ruxsora Rajabovna

TAFU o'zbek til va adabiyot kafedrasi o'qituvchisi

@Ruxsora Abdullayeva –Ic7rv

Annotatsiya: Mazkur maqolada Lev Tolstoy ijodining muhim o'ziga xosliklaridan biri bo'lgan ma'naviy evolyutsiyalari "Urush va tinchlik" hamda "Anna Korenina" romanlari misolida tahlil qilinadi. Shuningdek, Lev Tolstoy psixologizmining jahon adabiyoti taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati yoritiladi va yozuvchi tomonidan yaratilgan va aynan Lev Tolstoy ijodi bilan bog'liq bo'lgan, jahon adabiyotida roman janrini boyitgan mazkur psixologik tasvirning o'ziga xos jihatlari "Anna Korenina" va "Urush va tinchlik" romanlari misolida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Lev Tolstoy, qalb dialektikasi, psixologizm, realism, ichki monolog, badiiy tafakkur, qahramon ruhiyati, adabiy tahlil

Kirish

Lev Tolstoy nafaqat rus realizmi taraqqitotida, balki jahon romanchiligida ham o'ziga xos o'rin tutadigan buyuk yozuvchi hisoblanadi. U inson xarakteri va ruhiyatini tasvirlashda yangi badiiy usullarni joriy qilib, roman janrini yangi taraqqiyot bosqichiga olib keldi, romanchilik uchun butunlay yangi bo'lgan qalb dialektikasi deb atalmish yangi tushunchaning aynan Lev Tolstoy nomi bilan bog'lanishi ijodkorning janr taraqqiyotining novatorlari deyilishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Tolstoy ijodini o'rganishda "qalb dialektikasi" tushunchasi muhim nazariy mezon sifatida qaraladi. Bu atama ilk bor rus adabiyotshunosi Nikolay Chernishevskiy tomonidan qo'llanilgan bo'lib, Tolstoy asarlaridagi inson ruhiyatining uzluksiz xarakati va rivojlanishini ifodalash uchun ishlatilgan. Mazkur maqolaning maqsadi Tolstoy ijodida qalb dialektikasining mohiyatini ochib berish, uning badiiy ifodalanish vositalarini hamda asarlaridagi funksional ahamiyatini tahlil qilishdan iborat.

Qalb dialektikasi tushunchasi va uning nazariy asoslari

Dialektika falsafiy ma'noda voqelikning doimiy rivojlanishi qarama-qarshiliklarning kurashi orqali taraqqiy etishini anglatadi. Adabiyotda esa bu tushuncha inson ruhiy olami tashqi omillar ta'sirida shakllanadi. Rus adabiyotshunosligida ushbu usul "qalb dialektikasi" deb atalib, uning badiiy psixologizmga qo'shgan eng katta hissalaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Tolstoy ijodida psixologik realizm va qalb dialektikasi

Tolstoy realizmi inson ruhiyati tasvirining chuqurligi, murakkabligi bilan alohida ajralib turadi. Ijodkorda psixologizm shu qadar murakkabki, buni Tolstoy zamondoshi yozuvchi Turgenev "kasal psixologizm" deb nomlagan. Chindan ham psixologik holat murakkab prinsiplar bilan davom etadi. Nazarimizda, aynan Turgenev kamchilik sifatida baholagan ushbu holat Tolstoy ijodining yuksakligidan, psixologik murakkabligidan dalolat beradi va nafaqat rus adabiyotida, balki, jahon adabiyotida "qalb dealektikasi" deb nomlangan yangi psixologik tasvirning paydo bo'lganidan darak beradi.. Tolstoyning yana bir zamondoshi buyuk yozuvchi Chexov yozuvchidagi ushbu

holatni quyidagicha izohlaydi: “Murakkab, boshi bor-u, oxiri yo‘q uzundan-uzoq jumlar... xuddi pol latta bilan doskani bezaysiz, biroq yaqinroq borib qarasangiz, taxtada beqiyos manzara namoyon bo‘lganligiga guvoh bo‘lasiz”. Bu o‘z davrining bir dohiy yozuvchisi tomonidan undan ham buyuk yozuvchini e‘tirof etishidir va jahon adabiyotida roman janrining butunlay o‘ziga xos, psixologik tasvir nuqtayi nazaridan butunlay yangi, ushbu janr tabiyatini o‘zgartirgan, novator yozuvchi paydo bo‘ganidan darak berar edi.

Tolstoy psixologik tahlilda quyidagi vositalardan foydalanadi:

- Ichki monolog
- Ong oqimi elementlari
- Psixologik detall
- Muallifning ruhiy tahlili
- Qahramon nutqi va xarakterlarining psixologik motivatsiyasi

“Urush va tinchlik” romanida qalb dialektikasi

“Urush va tinchlik” romani nafaqat Tolstoy ijodiniing, balki jahon adabiyotidagi psixologizmning eng go‘zal namunasi hisoblanadi. Tolstoy ijodidagi “qalb dialektikasi” ni birinchi bo‘lib, Chernishevskiy ijodkorning “Bolalik” asarida qayd qilib o‘tadi.

“Urush va tinchlik” romanida qalb dialektikasi.

“Urush va tinchlik” romani Tolstoy psixologizmining eng mukammal namunalaridan biri hisoblanadi. Asardan qahramonlarning ma‘naviy shakllanish jarayoni keng ko‘lamda tasvirlangan. Asosiy qahramonlar Pyer Bezuxov, Aleksey Bolkonskiy, Natasha Rostova obrazlari asarning bosh qahramonlari bo‘lib, butun asar davomida ma‘nan o‘tib, rivojlanib borishadi va bu jarayon keng ko‘lamda tasvirlanadi.

Pyer Bezuxov roman davomida murakkab ruhiy evolyutsiyani boshdan kechiradi. Roman boshida yashashdan maqsad nima ekanini anglab yetmagan, go‘r, ma‘suliyatsiz tarzda aks etgan bu qahramon roman so‘ngida urush, asirlik, hayotiy tajriba asosida dunyoqarashi tubdan o‘zgaradi. Umuman obrazlarning ma‘nan yuksalish jarayonini aks ettirish jihatidan Tolstoy jahon adabiyotida yangi bir bosqichni boshlab bergan desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

Pyer qalbidagi ikki qarama-qarshi kuch kurashadi:

- Moddiy qadriyatlar va ma‘naviy qadriyatlar
- Shaxsiy baxt va jamiyat oldidagi masuliyat
- Shubha va e‘tiqod

Ahamiyatli jihati shundaki, Tolstoy Pyer obrazini butun ojizligi va kuchliligi, ikkilanishlari, ruhiy iztiroblari, uning oddiy inson sifatida yaratganga yaqinlashish yo‘lidagi o‘ziga xos jihatlari bilan aks ettiradi.

Yozuvchi tomonidan mahorat bilan aks ettirilgan va kitobxonni o‘ziga jalb qiladigan, murakkab ichki dunyoga ega bo‘lgan yana bir qahramon Andrey Bolkonskiy obrazidir. Mazkur qahramon romanning boshidan oxirigacha kitobxon ko‘z o‘ngida yorqin va betakror obraz sifatida gavdalanadi va qaysidir ma‘noda yozuvchining g‘oyalarini ifoda etadi. Yozuvchi Aleksey Bolkonskiy obrazini ota oldidagi, Vatan oldidagi burchiga sadoqatli, har jihatdan mukammal, shu

bilan birga hayotdan, kiborlar olamidan charchagan va hayotdan ma'no qidirishni ham istamayotgan o'ziga xos obraz sifatida tasvirlaydi. Uning ballga kirib kelishi, ko'raverib shu qifoyalardan, hatto o'z xotini kneginiyaga ham nafrat aralash qarashi, hamma narsadan, butun insoniyatdan ko'ngli sovib, yashashdan, umrdan ma'no topolmayotgan inson obrazini ko'z o'ngingizda yaqqol tasvirlaydi va eng qizigi, bu qahramonni biz aynan shu jihati bilan yoqtirib qolamiz, uning g'oyalari, uning orzulari, ma'nan o'zligini topishga intilishlari va nihoyat xalok bo'lishigacha bo'lgan jarayonni yozuvchi mahorat bilan aks ettiradi. U shon-shuhrat orzusidan insonparvarlik ma'naviy poklanish sari yo'l bosadi. Ayniqsa, urush maydonida olgan taassurotlari va hayot haqidagi falsafiy mushohadalari uning ruhiy olamida chuqur burulish yasaydi.

Andrey Bolkonskiy qaysidir ma'noda Lev Tolstoyning aynan prototipi, desak, yanglishmaymiz. Zero, Lev Tolstoy ham qaysidir ma'noda, o'zligini qidirgan, ma'naviy o'sish yo'lidagi, harakatdagi obrazdir.

Andrey obrazida Tolstoy insonning o'zini anglash jarayonini falsafiy va psixologik jihatdan yoritadi.

“Anna Korenina” ruhiy ziddiyatlar talqini

Anna Korenina Tolstoy yaratgan eng murakkab psixologik obrazlardan biridir. Tolstoyning “Anna –mening qalbm” degan fikrlariga tayaniladigan bo'lsak, mazkur obrazda bevosita yozuvchining iztirobi, o'ylari, qalb kechinmalari-yu, ruhiy talotumlarining badiiy ifodasini ko'rish mumkin. Uning qalbida sevgi, vijdon, onalik tuyg'usi va jamiyat bosimi o'rtasida keskin kurash kechadi. Uning sevmagan inson bilan yashashga mahkum etilgan ayanchli taqdiri, sevgan inson bilan onalik burchi o'rtasidagi cheksiz qalb iztirobi, vijdon, ruhan qiynalishlarini aks ettirish jarayonida

Tolstoy dahosi butun mahorati bilan namayon bo'ladi va jahon adabiyotida “Tolstoy qalb dialektikasi” deb nomlangan yangi bir psixologik tasvirni namoyish etadi.

Anna o'z his-tuyg'ulariga ergashgan sari ichki iztirobi kuchayadi. U baxt izlaydi, ammo ruhiy muvozanatni yo'qotadi. Shu tariqa yozuvchi inson qalbidagi qarama-qarshiliklarning fojeaviy oqibatlarini aks ettiradi.

Tolstoy psixologizmining badiiy vositalari

1. Ichki monolog
2. Psixologik detall
3. Qarama-qarshi kechinmalar tasviri

Xulosa

Lev Tolstoy ijodida qalb dialektikasi inson ruhiyati TASVIRINING ASOSIY TAMOIYILLARIDAN BIRI HISOBLANADI. Yozuvchi qahramonlarning ichki dunyosini chuqur tahlil qilish orqali jahon adabiyotida psixologik realizmning yangi bosqichini yaratdi. Uning asarlarida inson qalbi doimiy harakatdagi ziddiyatlarga boy va rivojlanishga moyil murakkab tizim sifatida namoyon bo'ladi.

“Urush va tinchlik”, “Anna korenina” romanlari misolida ko'rish mumkinki, Tolstoy qahramonlarining ma'naviy izlanishlari, ruhiy kurashlari, axloqiy tanlovlarini tasvirlash orqali inson tabiatining universal qonuniyatlari ochib beriladi. Shu sababli uning qalb dialektikasi haqidagi konsepsiyasi bugungi adabiyotshunoslik uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lev Tolstoy Voyna I mir. Moskva Khudozhestvennaya Literatura
2. Lev Tolstoy Anna Karenina . Moskva. Eskimo
3. Nikolay Cherneshevskiy “Estetika va adabiy tanqidiy maqolalar”
4. Nikolay Baxtin Adabiyot va estetika masalalari
5. Boris Eikhenbaum Lev Tolstoy Semidesyatye gody
6. Georg Lukas The teory of Novel
7. Zamonaviy adabiyotshunoslikda Lev Tolstoy estetik qarashlari